

УДК 303.01

Микола Лазарович

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ ЕТНОПОЛІТИКИ ЯК НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Проаналізовано теоретичні підходи до визначення сутності та передумов зародження етнополітики, сформованих у світовій політичній думці. Підсумовано, що етнополітична політика – одна з головних категорій, яка забезпечує пошук шляхів гармонізації міжетнополітичних відносин.

Ключові слова: етнополітика, міжетнічні відносини, меншини, теорія, державне регулювання.

Без критичного осмислення й узагальнення минулих етнополітичних здобутків і прорахунків та їхнього інтегрального наукового відображення неможливо конструктивно вирішити сучасні міжнаціональні проблеми, прогнозувати і моделювати їхній розвиток у майбутньому. Відтак вагомим підґрунтям такої діяльності є подальше дослідження предметного поля етнополітики як наукової дисципліни.

Специфіка етнополітичних відносин зумовлена існуванням на території держав етнічних спільнот і груп, що відрізняються за походженням, мовою, етнокультурною ідентичністю, релігією тощо. Вона виявляється у високому рівні емоційної забарвленості, який супроводжується різними стереотипами, забобонами, міфами та ілюзіями, що в певних ситуаціях може призводити до виникнення міжетнічної напруженості і затяжних конфліктів [1, с. 351]. З огляду на це, завдання поліетнічних держав полягає в оптимізації політичних взаємовідносин державної нації (нації-держави) з етнічними об'єднаннями людей на її території, а також етнічних спільнот між собою як у кордонах країни їхнього проживання, так і поза її межами. Саме ця сфера суспільного життя у багатонаціональних державах визначається поняттям “етнополітика”, тобто поєднує в собі дві засади – етнічність і політику [2, с. 23].

Термін “етнополітика” в наукову сферу наприкінці 60 – на початку 70-х рр. ХХ ст. запровадили західні політологи. Американський політолог М. Паренті, зокрема, застосував неологізм “етнополітика”[□], з'ясовуючи взаємозв'язок між етнічною належністю і політичними пріоритетами людей [3, с. 44]. Відтоді етнополітику розглядають як внутрішню політику держави, спрямовану на послідовне регулювання прав і відносин між державою та етнічними спільнотами, а також як відносини між етнічними групами, що проживають на території держави [1, с. 351].

Передумовою виникнення етнополітики як напряму політичної науки, в рамках якого досліджуються проблеми регулювання міжетнічних відносин, став комплекс причин суспільно-політичного та наукового характеру. До перших належить етнічний ренесанс, який виявився в період після Другої світової війни. Охопивши фактично всі країни Європи й Америки, він потужно вплинув на процеси політичної децентралізації, набувши подекуди радикальної форми етнополітичної мобілізації – етнополітизму. Крах колоніальної системи, процеси вимушеної і трудової міграції з колишніх колоніальних країн, відсутність умов і способів інкорпорації іноетнічних груп у західні індустріально розвинені суспільства вели до утворення т. зв. “маргінальної етнічності”.

[□] На думку дослідників, інституціоналізація етнополітики як наукової дисципліни розпочалася зі статті М. Паренті “Етнополітика і життєздатність етнічних ідентифікацій” (1967 р.), а завершилася виданням фундаментальної праці Дж. Ротшильда “Етнополітика...” (1981 р.) [4, с. 30].

Серед причин наукового характеру називають домінування до 60-х рр. ХХ ст. у зарубіжному суспільствознавстві раціоналістсько-модерністської парадигми. Вона передбачала значне ослаблення соціально маркованих кордонів і зменшення кількості соціальних конфліктів у результаті процесу модернізації [1, с. 350]. Прикладом модерністського підходу є популярна і впливова в науці та політичній практиці США концепція асиміляції або теорія “плавильного котла”.

Теорія “плавильного котла” була порівняно прогресивною, оскільки не передбачала переваги однієї етнічної групи над іншими, проголошувала консолідаційний процес основним напрямком розвитку американської нації і заперечувала сегрегацію етнічних чи конфесійних меншин [5, с. 236]. Розробником означеної теорії був американський соціолог Р. Парк, який виділив чотири етапи процесу асиміляції білих емігрантських груп, які проживали в містах США. Спочатку група проходила період контактів, потім вона вступала в конкуренцію з іншими групами за сфери впливу, далі наставав етап пристосування і потім етап асиміляції [6; 1, с. 350–351].

Виникнення теорії “плавильного котла” пов’язують із творчістю американського письменника Г. де Кревекоуера. У праці “Листи від американських фермерів” (1782 р.), аналізуючи особливості формування американської нації, він зазначав, що американці являються “ні європейцями ні нащадками європейців, а таким геном, де дивне змішення крові, яке ви не знайдете в жодній з інших країн. Я хочу звернути вашу увагу на сім’ї, де дідусь – англієць, його дружина – голландка, їх син одружений на французенці, а його чотири сини мають зараз чотирьох дружин різних національностей. Він американець, що приймає новий стиль життя, підкоряється новому уряду, живе новими категоріями. Він американець, якого сприймає широкий терен нашої великої алма mater. Усі людські індивідуальності переплавляються в нову расу, чия праця та нащадки можуть колись стати причиною великих змін у світі” [7, с. 796]. Наслідком подібних процесів мало стати формування нової національної та культурної спільноти – американської нації. Американці повинні були увібрати в себе найкращі риси інших народів, представники яких емігрували до США.

Термін “плавильний котел” було вперше використано в 1908 р. драматургом І. Зангвіллом, автором однойменної п’єси. Кульмінаційним моментом постановки були слова головного героя, єврейського емігранта Девіда, який визначив Америку як “Божий Тигель, великий плавильний котел, де усі раси Європи переплавляються та змінюються” [7, с. 796]. П’єса мала надзвичайний успіх в американському суспільстві та отримала схвальну оцінку від представників влади, зокрема президента Т. Рузвельта [8, с. 443–444].

Розширення кола досліджень національних процесів привело до формування цілісного наукового напрямку – етнополітики. Піонерами в цій галузі знання стали американські політичні соціологи П. Ван ден Берге, Е. Блек, М. Паренті, Дж. Ротшильд та інші науковці, завдяки зусиллям котрих із 60-х рр. ХХ ст. розпочалося виокремлення етнополітичної проблематики, а для її дослідження стали використовувати методи соціологічної та психологічної наук [9, с. 11–12]. У цей самий період було здійснено перші спроби визначення специфіки предметного поля наукової дисципліни, яка формувалася. Зокрема, М. Паренті розглядав етнополітику як науку, яка займається аналізом взаємозв’язку етнічної ідентифікації та політичного вибору [10]. На думку іншого дослідника – професора соціології та антропології Вашингтонського університету П. Ван ден Берге, вивчати етнополітику – це значить досліджувати те, які етнічні групи й інтереси представлені у структурах державної влади, якою є роль етнічності як політичного фактора у взаємовідносинах між національними державами і етносами, що проживають на їхній території. Американський політолог Р. Рокетт

на початку 1980-х рр. пов'язував формування предметної галузі етнополітики з процесом вивчення етноспецифічних групових рис меншин, таких як прагнення до єдності в суспільстві, відданість традиціям і національній культурі [9, с. 12; 3, с. 45].

Професор Колумбійського університету Дж. Ротшильд у монографії “Етнополітика: концептуальні засади”[□] уточнив концептуальні основи етнополітичної науки, наголосивши, що в центрі цієї дисципліни має бути дослідження процесу політизації етнічності в сучасному світі. Його суть, згідно концепції Ротшильда, полягає в перетворенні етнічності з суто психологічного, культурного або соціального фактора у “...власне політичну силу з метою зміни або стабілізації конкретних форм нерівності етнічних груп, які склалися в суспільстві” [11, с. 2]. У цьому сенсі предметом етнополітики є процес політизації етнічності, тобто активізації діяльності етнічних груп та їх переходу від суто культурних до політичних вимог.

Вчені розрізняють етнополітику в двох значеннях: 1) як галузь політології, що вивчає політичну суб'єктність таких спільнот, як етнос (народ), етнічні групи, нація; 2) як політику держави у сфері етнічних відносин, формування і консолідації нації [12, с. 265]. Таким чином, етнополітика, будучи об'єктивним процесом, охоплює етнічність^{□□} і форми її вияву в політичному житті, реальну взаємодію етнічних груп з домінуючим у суспільстві етносом і державою. Вивчення цих феноменів дає змогу отримати всебічну наукову інформацію, необхідну для ухвалення кваліфікованих управлінських рішень, формування державної політики щодо етносів та національних меншин [3, с. 45–46]. Етнополітика має більш вузький об'єкт свого впливу, ніж національна політика, і є її невід'ємною частиною.

У науковій літературі етнополітикою в широкому значенні називають певну сферу політичного життя суспільства, яка так чи інакше впливає на інтереси й почуття етнічних груп (спільнот) та інших акторів, задіяних в етнополітичних відносинах. У вузькому значенні етнополітика – це закріплена у відповідних політичних документах і правових актах держави цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, спрямована на регулювання міжетнічних відносин [15; 14, с. 75]. Таким чином, етнополітика – це сфера політичного буття, виникнення якої зумовлено участю етнічних груп у владі та владних відносинах і в управлінні етносоціальними процесами [4, с. 31].

[□] Дослідники звернули увагу, що Дж. Ротшильд у назві своєї праці використав поняття “politics” (сукупна діяльність усіх акторів політичного процесу, в т. ч. недержавних), а не “policy” (цілеспрямована діяльність державних органів). Це важливо для розуміння ідеологічних відмінностей етнополітики в умовах демократії та авторитаризму, а також з точки зору структури політичного курсу. Застосовується також подібне поняття “ethnic politics” [13].

^{□□} Уперше наукове визначення етнічності, яке належить американському соціологу Д. Рісману, з'явилося в 1972 р. в Оксфордському словнику англійської мови. Під етнічністю (ethnicity) прийнято розуміти категорію, що позначає існування культурно-відмінних груп та ідентичностей. Термін “ethnicity” зустрічається в західній літературі з 40-х рр. ХХ ст. і спочатку означав “інші”, тобто відмінні соціальні групи (маргінальна етнічність) [14, с. 77]. Загалом західні науковці використовують термін “етнічність” (у широкому розумінні) як збірне поняття для етнічних спільнот будь-якого ґатунку та синонім понять “етнос”, “народ”, “нація”, “національність”, “етнічна” та “національна група” тощо. Проте, за багатьма ознаками ці спільноти далеко не однакові [17, с. 115]. Одним із перших, хто вказав на бінарність терміна в англійській літературі, де він виступає то як “характер або якість етнічної групи”, то як “етнічна одиниця”, був академік Ю. Бромлей [18, с. 16]. Загалом, як зазначив професор І. Монолатій, неможливість узгодження ключових концепцій наводить дослідників на думку, що наука поки що не може зрозуміти природу етнічності в її реальній складності [19, с. 24].

Згідно з визначенням українського етнополітолога О. Майбороди, етнополітика – це сфера суспільного життя в полінаціональних державах, до якої належать політичні взаємовідносини державної нації (“нації-держави”) з етнічними групами всередині держави, а також етнічних груп між собою. Зіткнення інтересів цих основних суб’єктів етнополітики концентрується навколо питання розподілу влади, соціальних і матеріальних благ, а також збереження етнічної ідентичності груп [16, с. 488]. Ще один український дослідник О. Антонюк трактує етнополітику як систему законодавчих, організаційних та ідеологічних заходів, що здійснюють держава, партії й громадські організації, спрямованих на задоволення потреб суб’єктів етнополітичного процесу, пов’язаних зі специфікою їхнього етнокультурного розвитку; регулювання міжнаціональних (міжетнічних) відносин; усунення чинників міжетнічної напруженості й міжетнічних конфліктів [2, с. 23–24]. На думку однієї з засновників російської етносоціології Л. Дробіжевої, “...етнополітика – це послідовне державне регулювання колективних прав етнічних спільнот на територіях їх історичного проживання й інституціоналізації цього регулювання через прийняття відповідних законодавчих актів та створення державних органів, відповідальних за етнічний складник внутрішньої політики держави” [20, с. 221].

Отже, проаналізувавши теоретичні підходи до визначення сутності та передумов зародження етнополітики, сформованих у світовій політичній думці, можна підсумувати, що етнонаціональна політика є однією з головних категорій, яка забезпечує пошук шляхів гармонізації міжетнонаціональних відносин. Виникнення етнополітики як наукової дисципліни зумовлене поліетнічним складом багатьох держав світу та необхідністю ефективної інтеграції іноетнічних суб’єктів з політичною структурою суспільства.

Список використаних джерел

1. Трофимович Д. Н. Этнополитика как фактор стабилизации общества [Текст] // Беларусь у сучасным сведе: материалы XI Междунар. конф., посвящ. 91-летию образов. Беларус. гос. ун-та, 30 октября 2012 г. / редкол.: В. Г. Шадурский и др. – Минск: Изд. центр БГУ, 2012. – С. 350–351.
2. Антонюк О. В. Основи етнополітики [Текст]: навч. посіб. – [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Антонюк. – К.: МАУП, 2005. – 432 с.
3. Кряклина Т. Ф. Этнополитика как инструмент управления этнополитическими процессами [Текст] / Т. Ф. Кряклина // Wschodnie partnerstwo – 2012: materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 7–15 września 2012 roku. Vol. 5. – Przemysł: Nauka i studia, 2012. – S. 44–50. – (Historia. Politologija. Filozofia).
4. Савинов Л. В. Смыслы и ценности этнополитики [Текст] / Л. В. Савинов // Ценности и смыслы. – 2009. – № 1. – С. 29–36.
5. Тишков В. А. Этнополитология: политические функции этничности [Текст]: учеб. [для вузов] / В. А. Тишков, Ю. П. Шабаяев. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2011. – 376 с. – (Серия: Библиотека факультета политологии МГУ).
6. Парк Р. Город как социальная лаборатория [Электронный ресурс] / Роберт Парк; пер. с англ. С. П. Баньковской // Социологическое обозрение. – 2002. – № 3, т. 2. – Режим доступа: <http://www.urban-club.ru/?p=50>.
7. Мала енциклопедія етнодержавознавства [Текст] / редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Довіра, 1996. – 942 с.
8. Коршук Р. М. Моделі етнополітики [Текст] / Р. М. Коршук // Гілея. – 2010. – Вип. 40. – С. 442–449.
9. Ачкасов В. А. Этнополитология [Текст]: учеб. / В. А. Ачкасов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Москва: Юрайт, 2014. – 495 с.
10. Політологічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/political/dict/522.html>.
11. Rothschild J. Ethnopolitics: A Conceptual Framework [Text] / Joseph Rothschild. – New York: Columbia University Press, 1981. – 290 p.
12. Гелей С. Д. Політологія [Текст]: навч. посіб. / С. Д. Гелей, С. М. Рутар. – Львів: Світ, 2001. – 384 с.
13. Дадуев М. А. Концептуальные основы этнополитики в современной России [Электронный ресурс] / М. А. Дадуев // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 2. – Режим доступа: <http://teoria-practica.ru/-2-2013/politics/daduev.pdf>.
14. Савинов Л. В. Концепт нации, конституция и этнополитика [Текст] / Л. В. Савинов // Ценности и смыслы. – 2009. – № 3. – С. 75–91.
15. Политология [Электронный ресурс]: слов.-справоч. / сост.: М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – Москва: Гардарики, 2001. – 328 с. – Режим доступа: <http://politike.ru/dictionary/286/word/etnopolitika>.
16. Майборода О. Етнополітика [Текст] / О. Майборода // Мала енциклопедія етнодержавознавства / редкол.: Ю. І. Римаренко (відп.

ред.) та ін.; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Довіра; Генеза, 1996. – С. 488. 17. *Картунов О. В.* Вступ до етнополітології [Текст]: науково-навч. посіб. / О. Картунов. – К., 1999. – 245 с. 18. *Бромлей Ю. В.* Очерки теории этноса [Текст] / Ю. В. Бромлей. – Москва: Наука, 1983. – 412 с. 19. *Монолатій І. С.* Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини) [Текст]: дис. ... д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 / І. С. Монолатій. – Чернівці, 2011. – 494 с. 20. *Дробижева Л. М.* Этничность в современной России: этнополитика и социальные практики [Текст] / Л. М. Дробижева // Россия: трансформирующееся общество / под ред. В. А. Ядова. – Москва: Изд-во “КАНОН-пресс-Ц”, 2001. – С. 199–221.

Николай Лазарович

**К ВОПРОСУ О ПРЕДМЕТНОМ ПОЛЕ ЭТНОПОЛИТИКИ КАК НАУЧНОЙ
ДИСЦИПЛИНЫ**

Проанализированы теоретические подходы к определению сущности и предпосылок зарождения этнополитики, сформированных в мировой политической мысли. Подытожено, что этнонациональная политика – одна из главных категорий, которая обеспечивает поиск путей гармонизации межэтнонациональных отношений.

Ключевые слова: этнополитика, межэтнические отношения, меньшинства, теория, государственное регулирование.

Mykola Lazarovych

ON THE SUBJECT MATTER OF ETHNOPOLITICS AS A SCIENTIFIC DISCIPLINE

Analyzed theoretical approaches to determining the nature and preconditions ethnopolitics, which are in world political thought.

Key words: ethnopolitics, ethnic relations, minorities, theory, government regulation.